

Psychologia indygeniczna a słowiańska tożsamość polskiej psychologii akademickiej – znaczenie wiedzy lokalnej

Andrzej Pankalla, Konrad Kośnik*

Instytut Psychologii, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

INDIGENOUS PSYCHOLOGY AND THE SLAVIC IDENTITY OF POLISH ACADEMIC PSYCHOLOGY
– SIGNIFICANCE OF LOCAL KNOWLEDGE

In the text there is mentioned an issue of Polish academic psychology development in the context of its cultural-historical roots. The problem of constructing Polish psychological terms in basis of concepts coming out from the Slavic folk culture was taken under analysis. The importance of creating indigenous psychologies for the local communities description validity was indicated. The authors reflect on the Slavic identity of Polish academic psychology existence and the need of building this identity.

Key words: indigenous psychology, Polish psychology, history of psychology

Dostrzec w innych tę samą naturę to najzwyczajszą przyzwyczajoność. Znacznie trudniej jest postrzegać siebie pośród innych jako lokalnie potraktowany przykład form ludzkiego życia, przypadek między przypadkami, świat pośród światów. Lecz właśnie to poszerza horyzonty, a bez tego obiektywność jest samozadowoleniem, a tolerancja – grą pozorów.
Clifford Geertz, *Wiedza lokalna*, s. 26

WPROWADZENIE

Kiedy na przełomie XIX i XX wieku, a więc około 20 lat po symbolicznym zapoczątkowaniu w Lipsku przez Wilhelma Wundta współczesnej psychologii, Kazimierz Twardowski wprowadzał psychologię jako dyscyplinę naukową do polskiego szkolnictwa wyższego, na jego barkach spoczęła decyzja odnośnie przyszłego kształtu polskiej psychologii akademickiej (Stachowski, 2010; Stachowski i Dobroczyński, 2010). Jego uczniowie i kontynuatorzy ze Szkoły Lwowskiej rozpowszechnili zaproponowany przez Twardowskiego sposób uprawiania „nauki o duszy”, co skłania do przypisania mu odpowiedzialności za jej ówczesną specyfikę. Z drugiej strony, silne związki psychologii doby PRL-u z pawłowizmem (Ratajczak, 2011) oraz aktualnie postępująca integracja z psychologią zachodnią (głównie amerykańską), nasuwają pytanie o istnienie lub możliwość istnienia suwerenności intelektualnej polskiej psychologii akademickiej, dla której kluczowy był okres istnienia Szkoły Lwowskiej. Pomimo, iż wczesna psychologia polska udowodniła swoje możliwości dotyczące kreowania autorskich koncepcji (np. teoria kratyzmu Witwickiego), stanowiły one w pewnej mierze

kontynuację i rozwinięcie perspektywy badawczej, a szerzej stylu myślowego psychologów niemieckich, takich jak (wczesny) Wundt czy Brentano, których uczniem był Twardowski (Rzepa, 1992). Były to jednak także próby stworzenia niezależnego od wpływów zewnętrznych stylu opartego na treściach zaczerpniętych z rodzimej kultury; treściach, które antropolog kulturowy nazywa wiedzą lokalną (Geertz, 2005a; 2005b).

Niniejsza praca dotyczy (potencjalnego) istnienia indygeniczności polskiej psychologii akademickiej w kontekście historii jej rozwoju. Neutralność aksjologiczna badacza czy bezzalożeniowość i akulturowość wiedzy (jej laboratoryjna aseptyczność wobec presupozycji, preinterpretacji i stylu myślowego badacza) to – w odwołaniu do współczesnej filozofii nauki – przekonanie leżące najbliżej mitu, czyli fałszywego mniemania czy myślenia życzeniowego pozytywistycznie uwiedzionych poszukiwaczy prawdy. Chodzi o to, czy rodzimi przedstawiciele psychologii mają świadomość potrzeby (lub przynajmniej konsekwencji) konstruowania wiedzy naukowej w oparciu o lokalny kontekst kulturowy będący wskaźnikiem specyfiki funkcjonowania osób należących do określonego kręgu narodowo-etnicznego. Innymi słowy, w odróżnieniu od dominującego w psychologii głównego nurtu redukcjonizmu i uniwersalizmu epistemologicznego/metodologicznego (Zamiara, 1992, 1999; Pankalla, 2000; Geertz, 2003), zostanie tu podjęta refleksja nad kulturowymi źródłami, z których (nieświadomie lub intencjonalnie) czerpią polscy psychologowie. Lokalnych korzeni, które mogą stać się podłożem psychologicznej wiedzy naukowej należy poszukiwać nie tylko w kulturze wysokiej, lecz także, a może przede wszystkim, w kulturze ludowej. Uwzględnienie rozległego okresu i kontekstu

* Korespondencję dotyczącą artykułu można kierować na adres: Konrad Kośnik, Instytut Psychologii UAM, ul. Szamarzewskiego 89/AB, 60-568 Poznań. konrad.kosnik@gmail.com

kształtowania się kultury polskiej skłania do przyjrzenia się jej najwcześniejszym przejawom związanym z dawnym etosem słowiańskim, ujawnianym w języku polskiej psychologii.

ZNACZENIE (RE)KONSTRUKCJI PSYCHOLOGII INDYGENICZNYCH

Słynne przekonanie, iż: „Granice mego języka oznaczają granice mego świata” (Wittgenstein, 2002, s. 64), kontynuowane w nurcie psychosocjologii wiedzy przez Ludwika Flecka (1986), można odnieść do procesu konstruowania wiedzy psychologicznej. Język, jakim posługuje się środowisko psychologów, determinuje ich ogląd rzeczywistości, możliwość dostrzegania obiektów i zjawisk czy źródła poszukiwanych wyjaśnień. Nie chodzi tu jednak wyłącznie o język będący wywiedzioną z danego paradygmatu siatką pojęć. Bliskie autorom tekstu jest narracyjne/semiotyczne rozumienie kultury, czyli traktowanie jej jako sieci znaczeń. Bliska jest także metafora wskazująca na konieczność wprowadzenia „wielbłąda kultury do namiotu psychologii” (Geertz, 2003; Pankalla, 2011, 2014), wyznaczająca konieczność uwzględnienia wpływu języka narodowego, który jest uwikłany w specyficzny dla określonej wspólnoty kulturowej system znaczeń. Z jednej strony stanowi on podłoże psychologicznych różnic międzykulturowych, z drugiej zaś definiuje lokalny sposób postrzegania i ujmowania zjawisk psychicznych. Psychologia wrażliwa kulturowo (*culture-sensitive psychology*) i wykorzystująca w swych dociekaniach kontekst kulturowy zbiorowości ludzkich pozwala zatem na bardziej adekwatne, niż ma to miejsce w przypadku psychologii o skrzywieniu uniwersalistycznym, opisywanie funkcjonowania przedstawicieli lokalnych wspólnot. Ponadto psychologia „zokcydentalizowana”, by nie rzec „zamerykanizowana”, posługująca się relatywnie jednorodną perspektywą poznawczą, nie tylko grozi redukcją i unifikacją zjawisk (Zamiara, 1992, 1999; Pankalla, 2000), lecz również nie zapewnia adekwatnych i wystarczających szerokich horyzontów myślowych, jak miałyby to miejsce w przypadku psychologii lokalnych.

Naprzeciw tym problemom wychodzi nadal słabo rozpoznany, szczególnie w Polsce, nurt psychologii indygenicznej. Perspektywa ta, obecna głównie w „psychologiach niezachodnich”, analizuje „specyficzne kulturowo pojęcia, przekonania, praktyki i funkcjonowanie człowieka w jego naturalnym kontekście kulturowym” oraz „zmierza do przekształcenia »ludowej teorii psychologicznej«> w psychologię naukową” (Grzymała-Moszczyńska, 2011, s. 36). Prowadzenie badań w ramach psychologii indygenicznej wymaga osadzenia w konkretnym kontekście kulturowym zarówno metodologii, jak i sposobu interpretacji wyników badań. Wszelkie definicje, uznawane przez dominującą aktualnie psychologię zachodnią za obiektywne, nabierają na gruncie psychologii indygenicznej charakteru opisów etnocentrycznych i stanowią element procesu „kolonizowania” kultur przez okcydentalną perspektywę psychologiczną (tamże, s. 37-39;

Pankalla i Kośnik, 2016; Pankalla, Kośnik, Stasioreczyk, w przygotowaniu).

Dążenie do zrozumienia „realności psychicznych” osób osadzonych w konkretnej kulturze nie zmusza do odrzucenia perspektywy porównań międzykulturowych (Pankalla, 2015). Wręcz przeciwnie, odmienne kultury stają się systemem odniesienia, na podstawie którego definiowana i opisywana jest kultura własna (Kwiatkowska, 2014). Niemniej jednak psychologia indygeniczna odrzuca założenie o możliwości prowadzenia badań wśród przedstawicieli odmiennych kultur za pomocą tych samych narzędzi i sprowadzania kulturowej różnorodności do wyniku liczbowego na określonej skali pomiarowej, co jest charakterystyczne dla „ślepej na kulturę” (*culture-blind psychology*) psychologii głównego nurtu. W sukurs założeniom psychologii indygenicznej spieszy rozwijający się na Zachodzie (ze względu na kładzenie słabszego akcentu na aspekt etniczności) nurt psychologii krytycznej. Perspektywa ta podejmuje krytykę psychologii głównego nurtu ze względu na jej (nie!)realistyczne podejście i założenie, że wiedza naukowa dotyczy obiektywnej rzeczywistości, która zostaje stopniowo odkrywana w wyniku badań empirycznych. Psychologia krytyczna proponuje zastąpienie realizmu idealizmem i przyjęcie, iż wiedza stanowi konstrukt społeczny zdeterminowany językiem i kontekstem kulturowym poszczególnych badaczy, a prawdziwość twierdzeń nie zależy od ich zgodności z rzeczywistością, lecz od spójności z systemem poznawczym (Brybaert i Rastle, 2012, s. 354-355). Założenia psychologii krytycznej znajdują swoje zastosowanie także w ramach współczesnych dociekań prowadzonych przez badaczy historii myśli psychologicznej. Skłaniają one do przeciwstawiania się postrzeganiu dziejów psychologii jako ciągu zdarzeń determinującego (a równocześnie uprawomocniającego) obecny stan rzeczy oraz do rozważania historii jako zbioru następujących kolejno alternatyw, które mogły niegdyś zdecydować o odmiennym rozwoju wydarzeń niż ten, który znamy dzisiaj (Harris, 2009). Refleksja nad tym, „co by było, gdyby...”, wiąże się z namysłem nad stanem współczesnej psychologii polskiej w obliczu odmiennych decyzji jej założycieli.

„Kultura i historia to dwie realności, które są dla człowieka jak powietrze. Bez nich jego istnienie jako podmiotu obdarzonego świadomością, wolą i tożsamością jest niemożliwe” (Zawadzki, 2008, s. 213). Stwierdzenie to odnosi się także do psychologów, którzy konstruują swoje teorie w oparciu o dostępny im kontekst dotychczasowej wiedzy. Poznanie naukowe nie następuje w oparciu o prostą interakcję podmiotu i poznawanego obiektu, lecz uwzględnia (np. zgodnie z założeniami konstrukttywizmu społecznego) wpływ aktualnego stanu wiedzy istniejącej w określonej społeczności (Danziger, 2002; Grobler, 2006). Tę ideę wyraził Ludwik Fleck, a kontynuował Thomas Kuhn. Według Flecka, poznanie to wynik społecznego działania w obrębie określonego kolektywu myślowego. Każdy kolektyw charakteryzuje się specyficznym i wspólnym dla jego przedstawicieli stylem myślowym oraz systemem przekonań, który cechuje się

znaczną trwałością i tendencją do pomijania przeczących mu faktów (Fleck, 1986). Wypływa stąd wniosek, iż nie jest możliwe istnienie nauki pozbawionej założeń, niemającej presupozycji światopoglądowych, odartej z kontekstu historyczno-kulturowego. Można stwierdzić, iż przekonanie reprezentantów psychologii głównego nurtu o jej „bezzałożeniowości” również jest „tylko” założeniem. Ważna jest zatem świadomość własnego kontekstu kulturowego oraz ukrytych presupozycji czy jawnych założeń wyznaczających kształt podejmowanych badań.

Prezentacji założeń psychologii indygenicznej dokonał Boski (2010), ujmując je w postaci pięciu tez:

1. Teza o unikalnej kompozycji każdego systemu kulturowego (wyrazistość i swoistość reguł kultury, zmiana kulturowa poprzez dopasowanie nowego elementu do całości).
2. Teza o historycznych źródłach i ciągłości kulturowej (eksploracja historyczna w głąb czasu, śledzenie głównych tematów kultury).
3. Teza o trzonowych i peryferyjnych wymiarach każdej kultury (istnienie rdzenia kultury pomimo zmian w czasie, mechanizm transmisji kulturowej).
4. Teza o idealnym i realnym poziomie funkcjonowania kultury (rozróżnienie wartości idealnych od istniejących praktyk, mechanizm zgodności lub rozbieżności).
5. Teza o wspólnym wzorcu tożsamościowym i sprzecznościach wewnętrznych (wspólne źródło identyfikacji kulturowej, rozbieżności poglądów i postaw wewnątrz danej kultury).

Zastosowanie założeń psychologii indygenicznej do refleksji nad polską psychologią akademicką wymaga podjęcia problemu odradzającej się współcześnie (lub dopiero rodzącej się) słowiańskiej tożsamości Polaków. Jej wskaźniki można odnaleźć chociażby w popkulturze (fenomen popularności „uniwersum wiedźmińskiego”; wątki słowiańskie w muzyce pop, np. sukces utworu „My Słowianie” na Eurowizji; liczne festiwale kultury słowiańskiej, np. na Wolinie), w internetowych (amatorskich) narracjach historycznych nt. „Wielkiej Lechii” (Kośnik i Filipiuk, 2016) czy w rosnącej liczbie rodzinowierców słowiańskich (Strutyński, 2014; Kośnik, 2015). Polacy zaczynają szukać źródeł swej identyfikacji w tradycji etnicznej, co podkreśla wagę indygenicznej perspektywy psychologicznej.

Należy zatem podjąć refleksję nad istnieniem w ujmowanej historycznie psychologii polskiej potencjału do prowadzenia badań nad specyfiką psychologiczną Polaków stanowiącą wynik interakcji bieżących czynników (w tym sytuacji geopolitycznej czy wpływów zewnętrznych) oraz bagażu historii narodowej. Nie można powiedzieć, „że przeszłość nie ciąży na obyczajowości i psychice współczesnej, tylko że te zależności nie są tak proste i bezpośrednie, jak by się zdawać mogło. Niemniej rodowód narodowej mentalności niewątpliwie sięga głęboko” (Bogucka, 1987, s. 408-409). Drogę ku indygenicznemu spojrzeniu na charakterystykę polskości wyznaczali myśliciele doby romantyzmu, lokując swoją uwagę w histo-

rii przedchrześcijańskiej kultury Słowian, stanowiącej fundament ewoluującej przez stulecia kultury polskiej (Michalski, 2013).

SŁOWIAŃSKIE KORZENIE (WYBRANEJ) NOMENKLATURY PSYCHOLOGICZNEJ

Konstruowanie indygenicznej psychologii polskiej opartej na rodzimej kulturze i poszukującej środków wyrazu dla zjawisk psychicznych w słowiańskiej tradycji stanowi wyzwanie dla współczesnych oraz przyszłych psychologów, którzy muszą sobie uświadomić wagę znajomości kontekstu historyczno-kulturowego dla zrozumienia specyfiki człowieka i jego świata znaczeń. Źródła, na podstawie których można odtwarzać słowiański system poznawczy (Kośnik, 2014), należy poszukiwać w kulturze przedchrześcijańskiej, której elementy zachowały się w nowożytnej kulturze ludowej. Kopalnią okolo-psychologicznej wiedzy dawnych Słowian są wierzenia i praktyki religijne, mity, tradycje i obyczaje (Gieysztor, 2006; Szyjewski, 2010; Campbell, 2013). Rekonstrukcje tego typu są możliwe chociażby poprzez analizę rytuałów inicjacyjnych (psychologia rozwojowa) czy odczytywanie znaczenia imion opisujących właściwości jednostki. Taka działalność psychologów kulturowych/indygenicznych, którą można określić jako uprawianie prehistorii psychologii, jest nieodzowna dla budowania psychologii w odwołaniu do lokalnej wiedzy.

W tym miejscu należy postawić pytanie, czy kiedykolwiek istniała lub istnieje indygeniczna psychologia polska, oparta na rodzimej kulturze słowiańskiej. Z całą pewnością można stwierdzić, iż „słowiańska” bywa chociażby psychologia religii, której przedstawiciele sięgają do współczesnego rodzimowierstwa słowiańskiego, psychologicznych aspektów jego odradzania się oraz specyfiki funkcjonowania jego wyznawców (Anczyk i Grzymała-Moszczyńska, 2012). Co prawda, tego typu badania dotyczą kultury słowiańskiej w jej przedmiocie, lecz można mieć wątpliwości, czy również w perspektywie metodologiczno-teoriopoznawczej.

Chociaż przegląd polskiej literatury psychologicznej skłania do sformułowania wniosku, iż wśród psychologów polskich nikła jest świadomość korzeni słowiańskich oraz potrzeba czerpania z nich, to istnieje jeden aspekt polskiej psychologii akademickiej, którego „słowiańskość” jest niepodważalna. Mowa o nomenklaturze naukowej, której źródła można odnaleźć w charakterystycznej dla kultury ludowej percepcji zjawisk psychicznych. Tworzenie terminów psychologicznych lub tłumaczenie terminów zachodnich wymagało odwołania się do lokalnej tradycji, aby uniknąć konieczności „spolszczania” wszelkich słów pochodzących z języków obcych (w okresie istnienia Szkoły Lwowskiej głównie z języka niemieckiego), które doprowadziłyby do powstania słów brzmiących na gruncie polskim nienaturalnie – np. „Vernunft” (niem.) zamiast „rozum”. Mało prawdopodobne, aby ojcowie polskiej psychologii akademickiej tworzący język swej dyscypliny naukowej sięgali do kultury ludo-

wej. Polskojęzyczna terminologia służąca do określania stanów psychicznych znajdowała się na znacznym stopniu rozwoju już pod koniec XVIII wieku (Rzepa i Dobroczyński, 2009, s. 23). Aby analizować związki rodzimej kultury z indygenicznością psychologii, nie wystarczy jednak odwoływać się do języka funkcjonującego w nowożytnej kulturze wysokiej, który był podatny na wpływy zewnętrzne, na przykład łacińskie. Uwagi wymagają również terminy pochodzenia wczesnosłowiańskiego, które stanowią podłoże późniejszej nomenklatury filozoficznej i które zostały lepiej zakonserwowane w kulturze narodów Europy Środkowo-Wschodniej ze względu na jej mniejszą niż w przypadku kultury wysokiej podatność na wpływy zewnętrzne.

Porównanie nomenklatury pochodzącej ze słowiańskiej kultury ludowej, którą Moszyński (2010/1934) badał w okresie dwudziestolecia międzywojennego, z treściami znajdującymi się w polskich podręcznikach akademickich z lat 1930-33 (pierwsze wydanie: 1925-27), 1979 oraz 2008 ukazuje, iż największa zgodność naukowej terminologii psychologicznej z lokalną tradycją nazewniczą istniała w najwcześniejszym okresie (Tabela 1). Stąd wniosek, iż nawet nomenklatura naukowa – najbardziej słowiański aspekt polskiej psychologii – podlega stopniowej okcydentalizacji. Słowiańskie rdzenie językowe znajdują zatem coraz mniejsze zastosowanie w psychologii akademickiej, tracąc wraz z upływem czasu swoje pierwotne znaczenie.

Tabela 1
Historyczne ujęcie polskiej nomenklatury psychologicznej (przykłady)

	Słowiańska kultura ludowa (Moszyński, 2010/1934)	Psychologia międzywojenna (Witwicki, 1930/1925, 1933/1927)	Psychologia powojenna (Tomaszewski, 1979)	Psychologia współczesna (Strelau i Doliński, 2008a, 2008b)
Przedmiot psychologii	Dusza – swoisty, niejasno określony, odrębny obiekt, ściśle związany ze światem wierzeń (ujęcie metafizyczne)	Fakty / zjawiska / dyspozycje psychiczne; Dusza – utożsamiona z „ja”, podkreślająca odrębność zjawisk psychicznych od fizycznych	Człowiek i jego zachowanie się (człowiek jako podmiot zachowania się; zachowanie się – najwyższe, specyficznie ludzkie formy)	Psychologia jako nauka niejednorodna poszukująca swojego przedmiotu
Wrażenia zmysłowe	„Czucia” - czuć (čuti): wszystkie czucia prócz wzrokowych; - widzieć (viděti): tylko czucia wzrokowe; - słyszeć (slyšati): głównie czucia słuchowe, również węchowe, smakowe i inne	Wrażenia zmysłowe odbierane przez pięć wielkich organów zmysłowych (oko, ucho, nos, język, skóra)	Procesy sensoryczne i procesy spostrzegania (reakcje na sytuacje bodźcowe)	Procesy sensoryczne, spostrzeganie, percepcja (pobudzenie receptorów zmysłowych przez bodziec zewnętrzny)
Procesy poznawcze	Głowa – siedlisko duszy; podst. władze intelektu: pamięć i rozum; „men”: pamięć, mniemać, mądrość; „aue/um”: czuć, rozum, umieć; „věděti”: wiedzieć (widzieć), wieszyczyć; „znati”: znać (znachor); „mysl”: myśleć	Uwaga, pamięć, wyobrażenia, myślenie, sądy, rozumowanie, poczucia	Uczenie się, pamięć, schematy wewnętrzne, rozwiązywanie problemów, rozumienie, myślenie, pojęcia, wyobrażenia, operacje umysłowe	Reprezentacja rzeczywistości, pamięć, uczenie się, uwaga, kontrola poznawcza, myślenie, rozumowanie, rozwiązywanie problemów, podejmowanie decyzji
Zaburzenia poznawcze	„Zabyti”: zabyć, zabaczyć (baczenie z wartością ujemną); obłąkanie: błąd w głowie; „majati”: majaczenie, mamienie, omam; zwidzieć się (widzieć zbyt wiele)	Halucynacje, amnezje, myślenie przymusowe, majaczenie, obłąd, zamroczenie	Interferencja, nadmierne obciążenie bodźcowe	Omamy/halucynacje, złudzenia, agnozje, urojenia, myśli natrętne, myśli nadwartościowe
Stany afektywne	Czucia z narządów wewnętrznych (serce, wnętrzości); (roz) sierdzić się: „sercować się”; zawiść (za-widzieć): widzenie z ujemną wartością; gniew: pierw. „jadowitość”	Uczucia, dyspozycje uczuciowe, nastroje, afekty	Emocje, pobudzenie emocjonalne, bodźce emocjonalne (pierwotne i wtórne)	Emocje, nastroje, afekt, ekspresja emocjonalna

Opracowanie własne

Jakie jeszcze wnioski można sformułować na podstawie powyższego zestawienia? Zanik pojęcia duszy jest wskaźnikiem nie tylko oddalania się przez polskich psychologów od korzeni swojej dyscypliny (psychologia jako „nauka o duszy”), lecz również przyjmowania określonej perspektywy epistemologicznej/metodologicznej. Kategoria duszy łączy się z ujmowaniem jednostki jako podmiotu, obdarzonej wolą osoby przejawiającej określone dążenia i pragnienia, indywidualnego bytu, którego zanurzona w kontekście kulturowym głębia zjawisk psychicznych stanowi obiekt refleksji psychologów. Za interesowanie badaczy skupia się w tym ujęciu wokół treści duszy – „realności psychicznych” zawierających subiektywne doświadczenia i percepcję rzeczywistości. Rezygnację z tego terminu należałoby wiązać ze zmianą postrzegania człowieka, który z podmiotu stał się przedmiotem obserwacji i analiz prowadzonych przez pryzmat zachowań – zewnętrznych przejawów ludzkiego funkcjonowania.

Zmiany w obrębie terminologii dotyczącej procesów poznawczych (pamięć, rozum, myśl) zachodzą zdecydowanie wolniej, niż ma to miejsce w przypadku procesów afektywnych. Zastąpienie terminu „uczucia” przez „emocje” prowadzi do rozdziału pomiędzy nimi. W słowiańskiej kulturze ludowej uczucia (wrażenia zmysłowe) dotyczyły mogły również narządów wewnętrznych, co odnosiło się do stanów emocjonalnych. (U)czucia (zamiast emocji) stanowiłyby wyraz percepcji własnych stanów fizjologicznych. Słowiańskie ujęcie pozwalałoby więc na formułowanie wniosków związanych z aktualnym problemem współzależności afektu i poznania.

Odnosząc założenia psychologii indygenicznej (Boski, 2010) do historii polskiej terminologii psychologicznej, należy zauważyć, iż stopniowo spada jej unikalność, a w konsekwencji również jej „indygeniczność”. Obserwacja ta koresponduje ze wskazywanym przez przedstawicieli psychologii krytycznej zjawiskiem „kolonizowania” lokalnych środowisk psychologicznych przez doktrynę (w tym nomenklaturę) zachodnią. To sprawia, iż pomimo ciągłości kulturowej wyrażającej się w stopniowej ewolucji terminologii psychologicznej, polscy badacze oddalają się od jej historycznych źródeł, porzucając nie tylko poszczególne nazwy i określenia, ale przede wszystkim ich pierwotne znaczenie wpływające na sposób rozumienia zjawisk psychicznych i ich związków z lokalną kulturą. Psychologia polska rozumiana jako element polskiej kultury jawi się więc jako słabo z nią zintegrowana. Z perspektywy założenia o stabilności trzonowych wymiarów polskiej kultury, zagadnieniem psychologicznym należy przypisać charakter peryferyjny (zmienność i odrębność treściowa) i powiązać je bardziej z globalnymi trendami niż z rodzimym kontekstem.

Przedstawione w tabeli słowiańskie określenia stanów psychicznych stanowią jedynie przykłady bogatej treściowo psychologii ludowej, która może być podstawą do budowania polskiej psychologii akademickiej. Wskazane jako najsilniejsze powiązanie Szkoły Lwowskiej z terminologią słowiańską sprawia, iż o najwyższym „wskaźni-

ku indygeniczności” polskiej psychologii akademickiej można mówić w odniesieniu do tego okresu jej istnienia, pomimo kształcenia się polskich psychologów głównie na uniwersytetach niemieckojęzycznych. Towarzyszące rozwojowi polskiej psychologii (głównego nurtu) zjawisko globalizacji (amerykanizacji) powoduje oddalanie się jej od rodzimego kontekstu historyczno-kulturowego, co w konsekwencji osłabia możliwość rozumienia lokalnych przejawów życia psychicznego oraz wyjaśniania specyfiki funkcjonowania dawnych i współczesnych Polaków.

PODSUMOWANIE

Obserwowany w kulturze zachodniej stopniowy zanik poszukiwania osadzonych w kulturowej tradycji obiektów identyfikacji i wzrost indywidualistycznych tendencji kształtowania własnej tożsamości (Kociuba, 2014), zdają się być udziałem również psychologicznych środowisk akademickich. Nieobecność perspektywy etniczno-narodowej w psychologii polskiej (z wyłączeniem elementów nomenklatury naukowej) prowadzi do wniosku, iż lokalni badacze przejawiają nikłą świadomość własnych korzeni i kontekstu historyczno-kulturowego, w jakim, chcąc nie chcąc, poruszają się na co dzień. Jest to diagnoza niepokojąca. Jednakże istnieje możliwość przeciwdziałania temu stanowi rzeczy i budowania rodzimej tożsamości polskiej psychologii akademickiej poprzez (re)konstrukcję indygenicznego systemu wiedzy na temat człowieka i związanych z nim zjawisk psychicznych, człowieka nie żyjącego akulturowo czy też wyjaśnianego wyłącznie poprzez homogenizowany/zamerykanizowany system znaczeń, ale rozumianego jako byt lokalny, osobowy i kulturowy.

Potrzeba powrotu m.in. do słowiańskiej percepcji człowieka wiązałaby się z koniecznością eksploracji dawnej nomenklatury okolopsychologicznej niosącej ze sobą niepowtarzalny system znaczeń adekwatnych wobec psychologicznego funkcjonowania społeczności lokalnych. Ten proces jest nieodzowny, gdyż sama zmiana terminologii zaspokajałaby co prawda „literę”, jednakże nie „ducha”, który jest w omawianym kontekście najbardziej istotny. Jedynie autonomiczna tożsamość polskiej psychologii akademickiej ukształtowana w kontekście aktualnie odradzającej się słowiańskiej tożsamości Polaków mogłaby zapewnić indygeniczność wiedzy psychologicznej, a w konsekwencji jej unikalność i trafność w kontekście opisu i wyjaśniania zjawisk psychicznych będących udziałem mieszkańców Polski.

LITERATURA

- Anczyk, A., Grzymała-Moszczyńska, H. (red.). (2012). *Walking the old ways. Studies in contemporary European paganism*. Katowice: Sacrum Publishing House.
- Bogućka, M. (1987). *Dzieje kultury polskiej do 1918 roku*. Wrocław: Ossolineum.
- Boski, P. (2010). *Kulturowe ramy zachowań społecznych. Podręcznik psychologii międzykulturowej*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

- Brybaert, M., Rastle, K. (2012). *Historical and conceptual issues in psychology*. Harlow: Pearson Prentice Hall.
- Campbell, J. (2013). *Bohater o tysiącu twarzy*. Kraków: Zakład Wydawniczy Nomos.
- Danziger, K. (2002). *Constructing the subject. Historical origins of psychological research*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Fleck, L. (1986). *Powstanie i rozwój faktu naukowego. Wprowadzenie do nauki o stylu myślowym i kolektywie myślowym*. Lublin: Wydawnictwo Lubelskie.
- Geertz, C. (2003). *Zastane światło. Antropologiczne refleksje na tematy filozoficzne*. Kraków: Universitas.
- Geertz, C. (2005a). *Interpretacja kultur*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Geertz, C. (2005b). *Wiedza lokalna. Dalsze eseje z zakresu antropologii interpretatywnej*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Gieysztor, A. (2006). *Mitologia Słowian*. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Grobler, A. (2006). *Metodologia nauk*. Kraków: Wydawnictwo Aureus – Wydawnictwo Znak.
- Grzymała-Moszczyńska, H. (2011). Ekstaza czy szaleństwo? Czy można ocenić „normalność” i „patologię” zachowań religijnych? *Studia Religioznawcze*, 44, 35-47.
- Harris, B. (2009). What critical psychologists should know about the history of psychology. W: D. Fox, I. Prilleltensky, S. Austin (red.), *Critical psychology. An introduction* (s. 20-35). Los Angeles: Sage.
- Kociuba, J. (2014). *Idea Ja i koncepcja tożsamości. Zmiana znaczenia idei Ja i koncepcji tożsamości w nauce i kulturze*. Lublin: Episteme.
- Kośnik, K. (2014). Religia jako system poznawczy. Eksplanacyjna rola religii Słowian. *Humaniora. Czasopismo Internetowe*, 3, 7, 67-82.
- Kośnik, K. (2015). Tożsamość współczesnych rodziowierców słowiańskich. Studium psychologiczne aktywności internetowej rodziowierców w Polsce. *Przegląd Religioznawczy*, 3, 257, 119-134.
- Kośnik, K., Filipiuk, J. (2016). Słowiańskie teorie spiskowe jako pozanaukowe narracje historyczne. *Czas Kultury*, 2, 189, 82-90.
- Kwiatkowska, A. (2014). Problemy metodologiczne w badaniach międzykulturowych i kulturowych. *Psychologia Społeczna*, 1, 28, 8-27.
- Michalski, M. (2013). *Dawni Słowianie w tradycji polskiej pierwszej połowy XIX wieku. W poszukiwaniu tożsamości wspólnotowej*. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie.
- Moszyński, K. (2010/1934). *Kultura ludowa Słowian. Część II. Kultura duchowa*. Warszawa: Zeta Ars.
- Pankalla, A. (2000). *Psychologia mitu. Kultury tradycyjne a współczesność*. Warszawa: Eneteia.
- Pankalla, A. (2011). *Mitocentryczna psychologia kulturowa Ernesta Boescha*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza.
- Pankalla, A. (2014). *Kultura psychologów. Wprowadzenie do psychologii (historyczno-kulturowej)*. Katowice: Altermed.
- Pankalla, A. (2015). (Trans?)religijna tożsamość naszych czasów z perspektywy psychologii realnej. W: A. Pankalla (red.), *Homo religiosus a psychologia* (s. 117-137). Poznań: Kunke Poligrafia.
- Pankalla, A., Kośnik, K. (2016). Slavic indigenous psychology as a science about the Slavic soul. *Psychology and Personality*, 2, 10, Part 1, 21-31.
- Pankalla, A., Kośnik, K., Stasioreczyk, J. (w przygotowaniu). *Psychological anthropology of the early Slavs. Re-construction of the Slavic (indigenous) psychological conception of human development founded on rites of passage in a life cycle*.
- Ratajczak, Z. (2011). Nauka Pawłowa a polska psychologia. W: T. Rzepa, C.W. Domański (red.), *Na drogach i bezdrożach historii psychologii* (s. 205-227). Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu im. Marii Curie-Skłodowskiej.
- Rzepa, T. (1992). Twardowski Kazimierz Jerzy Adolf ze Skrzypny Ogończyk. W: E. Kosnarewicz, T. Rzepa, R. Stachowski (red.), *Słownik psychologów polskich* (s. 198-202). Poznań: Instytut Psychologii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza.
- Rzepa, T., Dobroczyński, B. (2009). *Historia polskiej myśli psychologicznej. Gałązki z drzewa psyche*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Stachowski, R. (2010). *Historia współczesnej myśli psychologicznej. Od Wundta do czasów najnowszych*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Stachowski, R., Dobroczyński, B. (2010). Historia psychologii – od Wundta do czasów najnowszych. W: J. Strelau, D. Doliński (red.), *Psychologia akademicka. Podręcznik* (Tom 1, s. 73-136). Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Strelau, J., Doliński, D. (red.). (2008a). *Psychologia akademicka. Podręcznik. Tom 1*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Strelau, J., Doliński, D. (red.) (2008b). *Psychologia akademicka. Podręcznik. Tom 2*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Strutyński, M. (2014). *Neopogaństwo*. Kraków: Wydawnictwo WAM.
- Szyjewski, A. (2010). *Religia Słowian*. Kraków: Wydawnictwo WAM.
- Tomaszewski, T. (red.). (1979). *Psychologia*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Wittgenstein, L. (2002). *Tractatus logico-philosophicus*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Witwicki, W. (1930/1925). *Psychologia do użytku słuchaczy wyższych zakładów naukowych. Tom pierwszy*. Lwów: Wydawnictwo Zakładu Narodowego Imienia Ossolińskich.
- Witwicki, W. (1933/1927). *Psychologia do użytku słuchaczy wyższych zakładów naukowych. Tom drugi*. Lwów: Wydawnictwo Zakładu Narodowego Imienia Ossolińskich.
- Zamiara, K. (1992). Kulturoznawcze a psychologiczne badanie nad uczestnictwem w kulturze. W: J. Kmita, K. Łastowski (red.), *Biologiczne i społeczne uwarunkowania kultury* (s. 39-53). Warszawa-Poznań: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Zamiara, K. (1999). Epistemologiczny kontekst psychologii partycypacji kulturowej. W: K. Zamiara, M. Golka (red.), *Sztuka i estetyzacja. Studia teoretyczne* (s. 137-150). Poznań: Wydawnictwo Fundacji Humaniora.
- Zawadzki, R. (2008). *Magia i mitologia psychologii*. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.